

---

## ЖИНОЯТ ВА ЖИНОЯТ - ПРОЦЕССУАЛ ҚОНУНЧИЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШГА ДОИР АЙРИМ ФИКР ВА МУЛОҲАЗАЛАР

**Ражабов Бекзод Халимович,**  
*Тошкент давлат юридик университети*  
*Жиноят – процессуал ҳуқуқи*  
*кафедраси ўқитувчиси*

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 28.01.2022 йилдаги “2022 - 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сонли Фармони [1] билан тасдиқланган Стратегиянинг 14 - мақсадида, қонун устуворлиги ва конституциявий қонунийликни таъминлаш ҳамда инсон қадрини ушбу жараённинг бош мезонига айлантириш назарда тутилди.

Фармон билан жиноят, жиноят - процессуал ва жиноят ижроия қонунчилигини такомиллаштириш сиёсатини изчил давом эттириш, жиноий жазолар ва уларни ижро этиш тизимида инсонпарварлик тамойилини кенг жорий қилиш кун тартибида турган асосий вазифа сифатида белгиланди.

Шунга кўра, жиноятчилик ва ҳуқуқбузарликларга қарши курашишда оқилона қарор қабул қилиш, жиноятларни фош этиш, сифатли тергов ҳаракатлари ўтказишга эришишда инсон қадрини таъминлашга хизмат қилувчи нормаларни ишлаб чиқишни тақозо этади.

Шунга кўра, амалиётда учраган айрим муаммоларни тадқиқ қилиб, янги таклифлар тайёрлашни биздан талаб қилмоқда.

Назариячи ҳамда амалиёт уйғунлигини таъминлаш, ҳуқуқшуносларнинг қонунни тўғри татбиқ этиш кўникмасини янада ривожлантириш, ҳуқуқни қўллашда ягона амалиётни шакллантиришда айрим жиноят ва жиноят - процессуал кодексидаги нормаларни қайта кўриб чиқиш, қонун нормалардаги айрим бўшлиқни тўлдириш ёки ноаниқликлар кузатилганда уларни бартараф этиш чораларини кўриш учун янги жиноят, жиноят – процессуал кодексларига амалий таклифлар тайёрлаш кун тартибидаги вазифа ҳисобланади.

**Янги қабул қилиниши кўзда тутилаётган жиноят ва жиноят - процессуал кодексига қуйидаги айрим таклифларни илгари суриш мақсадга мувофиқ деб ҳисобладик.**

Жиноят кодексини такомиллаштиришга доир айрим таклифларга тўхталсак:

Ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш, қурилиш ва техника хавфсизлигини таъминлашни талаб этувчи соҳаларда фаолият кўрсатаётган айрим субъектлар фаолиятини жиноят қонуни билан жавобгарлигини белгилаш керак.

Бугунги кунда кўплаб уй-жой қурувчилари томонидан фуқаролик шартномаси тузилган ҳолда шахсларни қурилиш ишларига жалб қилиб, уларни меҳнатни муҳофаза қилишдаги қонуний ҳақ ҳуқуқларини таъминлаш ўрнига номигагина ўзини суғурта қилиш қабiliда иш тутиб, ушбу шахслардан ёзма тилхат олиш билан ўзларини ҳимоя қилишга уринишмоқда.

Иш берувчи (тадбиркорлик субъектининг) жавобгарлиги тартибга солинмаса, ишчи кучи сифатида жалб қилинган шахсларнинг ҳуқуқларини бузилишига, бошқа жиддий қонунбузилиши ҳолатларининг келиб чиқишига замин бўлиб, уларнинг жавобгарлиги очик қолишига олиб келади.

Таҳлиллар, амалдаги жиноят қонунимиздаги 257-моддасида [2] назарда тутилган *меҳнатни муҳофаза қилиш қоидаларини бузиш* деб номланган нормани бугунги “инсон қадри учун” деб номланган юксак тамойил ҳамда Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясининг мазмун - моҳиятига тўлақонли жавоб беради деб ҳисоблаш қийин.

Амалиётда қурилиш, ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш соҳасида фаолият кўрсатаётган айрим тадбиркорлар ишлаб чиқариш жараёнида ишчи кучи сифатида жалб қилган шахсларининг меҳнат қонунчилигида назарда тутилган ҳуқуқларини етарли даражада таъминламай, меҳнатни муҳофаза қилишга доир ҳуқуқларига панжа ортидан қараб келганлиги маълум бўлган.

Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари таҳлил қилинганда, жиноят қонунидаги айрим бўшлиқлар жамиятдаги салбий амалиётни

пайдо қилиб, ўз вақтида бундай муаммони тартибга солинмаганлиги сабабли келиб чиққан.

Янада аниқроқ айтганда, бугунги хусусий тадбиркорлик субъектлари ўзининг расмий номидаги корхонасида техника хавфсизлиги, саноат санитарияси, меҳнатни муҳофаза қилишнинг қоидаларига тўлақонли риоя этилиши учун бирор – бир масъул шахсни тайинланмайди.

Амалиётда эса, корхона эгаси (хусусий тадбиркор) унга масъул шахслар сифатида иш берувчининг ўз ходимларидан техника хавфсизлигига риоя қилиш бўйича огоҳлантириш ва тилхат олиб, ушбу тилхатни келгусида ўзини ҳимоя қилувчи ҳужжатлар сифатида кўрсатиб, жавобгарликдан қутулишга уринади.

Корхонада бундай масъул ходимнинг бўлмаслиги эса, келгусида тергов ва суд томонидан иш бўйича жавобгарликка тортилиши лозим бўлган шахсни (*жиноят субъекти*) ким бўлиши тўғрисидаги ҳақли мунозарани юзага келтиради.

Бундай ҳолатларда жиноят субъекти ноаниқлигича қолиб, келгусида амалиётчиларда баҳсли ҳолатларга дуч келиб, айбсизлик презумпцияси қоидаларига таяниб жиноят иши кўзғатишни рад қилинишига олиб келади.

Шунинг учун, биз, ЖКнинг 257-моддаси 1-қисм диспозициясига, масъул бўлган шахс томонидан бузилиши сўзларидан сўнг **“ёки иш берувчининг шу қоидага риоя этилишини таъминламаганлиги”** атамаси билан тўлдиришни таклиф қилмоқдамиз.

ЖКнинг 257-моддасига бундай сўзларни киритиш, келгусида, мулкчилик шаклидан қатъий назар корхона, муассаса ва ташкилот иш берувчисининг ходимлар ҳаёти ва соғлиғига янада масъуллик билан ёндашиши, ходимларнинг эса меҳнат хавфсизлигини таъминлашда ёрдам беради деб, ўйлаймиз.

Амалдаги ЖКнинг 257-моддасида соғлиққа зиён етказилганлиги учун жиноий жавобгарлик келиб чиқишини назарда тутиб, бироқ, техника хавфсизлигига масъул ходимнинг ўз вазифаларини лозим даражада бажармасдан етарли даражада техника хавфсизлиги

қоидаларига риоя қилиш аҳволини назорат қилмаганлиги оқибатида корхона манфаатларига зарар етказилиши ҳам мумкин.

Техника хавфсизилиги учун масъул шахс ўз вазифаларини лозим даражада бажармаганлиги ёки ушбу соҳада тегишли тартибда назоратни таъминланмаганлиги оқибатида, корхона, муассаса ва ташкилотга кўп миқдорда ёки жуда кўп миқдорда зарар етказилишига олиб келса, ушбу шахснинг жавобгарлиги қандай ҳал этилиши ҳам мавҳумлигича қолмоқда.

Шу сабабли, келгусида ЖКнинг 257-моддаси 3-қисмини қуйидаги мазмунда тўлдириш таклиф этилади.

“Ўша қилмиш:

а) одамлар ўлимига;

б) такроран ёки хавфли рецедивист томонидан;

в) жуда кўп миқдорда зарар етказилишига сабаб бўлса, – беш йилдан етти йилгача озодликни чеклаш ёхуд беш йилдан етти йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.” деб белшилаш мақсадга мувофиқ.

Маълумки, ижтимоий тармоқларда пойтахтимиздаги Юнусобод метро бекати қурилишида 10 нафарга яқин шахсни тупроқ босиб қолганлиги ҳолати бўйича ўтказилган тергов ҳаракатлари натижаси билан ҳолат юзасидан ЖКнинг 257-моддаси 2-қисмига асосан айб элон қилиниб айбдорларнинг жиноий жавобгарлик масаласи ҳал қилинган.

Ваҳоланки, метро бекати қурилишида 1 нафардан ортиқ шахс вафот эттган ва жамоатчилик томонидан бу ҳолатга кескин муносабат билдирилди ва айбдорларга енгил жазо берилганлиги қаттиқ танқид остига олинди ва эътирозларга учради.

Ёки, 257-моддаси (*меҳнатни муҳофаза қилиш қоидаларини бузиш*) жинояти эҳтиётсизликдан келиб чиқсада, иш ҳолатлари бўйича жабрланувчилар сонининг кўплиги ёки корхонага етказилган зарарнинг жуда кўп миқдорда бўлиши билан жавобгарликни кучайтиришни тақозо қилади.

Амалиётда учраётган яна бир муаммоли вазиятга тўхталсак, Ўзбекистон Республикаси МЖТКнинг 61-моддасининг [3] (*оз миқдорда талон – торож қилиш*) диспозициясида, “мулкчилик

шаклидан қатъий назар корхона, муассаса, ташкилотларнинг мол - мулкани ўғирлаш, ўзлаштириш, растрата қилиш, мансаб лавозимини суиистеъмол қилиш ёки фирибгарлик йўли билан оз миқдорда талон-торож қилганлик учун маъмурий жавобгарлик белгиланган.

Сўнгги вақтларда амалиётда мулкчилик шакли хусусий бўлган тадбиркорлик субъектларига қарашли бўлган корхонанинг мулкани ўғирлаш йўли билан талон – торож қилиш ҳолатлари кўплаб учрамоқда.

Бундай вазиятлар орқали корхона раҳбари томонидан берилган шикоят бўйича эса ариза ва хабарларни текшириш, терговга қадар текширув ҳаракатлари ўтказиш натижаларида, ўғирланган мулк базавий ҳисоблаш миқдорининг 30 бараваридан ошмаганлиги сабабли, корхона мулкани ўғирлаш йўли билан талон – торож қилганлик учун Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 169-моддасида назарда тутилган ўғирлик жинояти таркибини инкор қилиб, ЖПКнинг 83-моддаси 2-бандига асосан жиноят иши қўзғатиш рад этилиб ҳуқуқбузарнинг ҳаракатига нисбатан МЖТКнинг 61-моддаси 1-қисмига асосан маъмурий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатишга асос бўлади.

Аслида эса, МЖТКнинг 61-моддаси 1-қисмига асосан маъмурий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатиш учун моддий жавобгар шахсга ишониб топширилган мулкнинг мавжуд бўлиши, талон – торож қилган шахс корхонадаги ходим бўлиши (*ёки корхона билан моддий жавобгарлик тўғрисидаги шартнома тузилган шахс*) унинг зарурий белгиси ҳисобланади.

Бироқ, амалиётда корхонадаги мулк ўзига ишониб топширилган шахс томонидан эмас, балки бошқа шахс томонидан ўғирланганлиги маълум бўлган ҳолларда ҳам ушбу ҳаракат **жиноят сифатида баҳоланмасдан** маъмурий ҳуқуқбузарлик сифатида шахснинг ҳаракатида жиноят таркиби мавжуд бўлмаганлиги сабабли, жиноят иши қўзғатишдан рад этилади.

Фикримизча, агар корхонадаги мулк ўзга шахс (яъни мулк ишониб топширилмаган шахс) томонидан ўғирланганлиги маълум бўлса, ушбу ҳолатда қилмишни ўғирлик (ЖКнинг 169-моддасида белгиланган) жинояти сифатида квалификация қилиш лозим.

Бундан келиб чиқиб, МЖТКнинг 61-моддаси 1-қисмининг диспазициясига, **“Мулкчилик шаклидан қатъий назар”** сўзидан сўнг **“айбдорга ишониб топширилган ёки унинг ихтиёрида бўлган”** сўзлар билан тўлдириш таклиф қилинади.

Энди, жиноят ишларини юритишда шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини амалда таъминлашда қаратилган айрим муаммоли ҳолатларга тўхталамиз.

Амалдаги жиноят – процессуал кодексига кўра, жиноят ҳақидаги ариза ва хабарларни кўриб чиқиш терговга қадар текширув ўтказиш орқали олиб борилади.

Жиноят процессининг ушбу босқичида эса, шахснинг аниқ процессуал мақоми белгиланмаганлиги баҳсли мунозараларни келтириб чиқаради.

Масалан, терговга қадар текширув ҳаракати олиб борилаётган шахсдан тушунтириш олиш олдидан, уни ЖКнинг 238 - 240-моддалар билан огоҳлантириш, ёки уни процессуал шахс сифатида унинг манзилига чақирув қоғози йўллаш орқали уни чақиртириш, келмаган тақдирда эса мажбурий келтириш (ЖПКнинг 261-264-моддалари) [4] каби чораларни қўллаш дастлабки тергов босқичида амалга оширилиши мумкин бўлган ҳаракатлар доирасида бўлади.

Лекин, терговга қадар текширув ҳаракатини олиб боровчи шахс ишга жалб этилаётган шахснинг ҳеч қандай аниқ ҳуқуқий мақоми бўлмай туриб, ушбу ваколатлардан фойдаланади.

Келгусида, жиноят процессининг терговга қадар текширув босқичида ишга жалб қилинаётган шахснинг аниқ процессуал мақомини (процессуал ҳуқуқ ва мажбуриятларини) қуйидаги шаклда белгилаш таклиф этилади.

**“Терговга қадар текширув ҳаракатлари олиб борилаётган шахс - ҳаракатида (ёки ҳаракатсизлигида) ЖК Махсус қисмида белгиланган жиноят таркиби бор ёки йўқлиги текшириш назарда тутилган процессуал шахс.”**

**“Терговга қадар текширув ҳаракатлари олиб борилаётган шахснинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари:**

Терговга қадар текширув ҳаракатлари олиб борилаётган шахс ўзини нима мақсадда чақирилганлигини билиш, иш бўйича унинг

ҳаракатига нисбатан текширув ўтказишга асос бўлган ҳужжатлар билан танишиш ва иш ҳолатларни тасдиқловчи ёки инкор қилувчи фактик маълумотлар тақдим этиш, юқори турувчи прокурорга ариза ва шикоят билан муурожаат қилиш, малакали юридик хизматдан фойдаланиш каби ҳуқуқларидан фойдаланади.

Терговга қадар текширув ҳаракатлари олиб борилаётган шахс – терговга қадар текширув ҳаракатлари олиб борувчи давлат органларининг барча кўрсатмалари мажбурий ҳисобланади.

Терговга қадар текширув ҳаракатлари олиб борилаётган шахс иш бўйича терговга қадар текширув ҳаракатлари олиб бориш мақсадида чақирилган тақдирда етиб келиши, ҳақиқатни аниқлашга қаратилган ҳаракатларда тўсқинлик қилмаслик, суриштирувчи, терговчи, прокурор ва суд мажлиси вақтида тартибга риоя қилиш шарт” каби қоидалар киритиш тақлиф этилади.

Яна билан тақлифни кўриб чиқамиз.

Прокурорнинг ваколатлари белгиланган ЖПКнинг 382-моддасида терговга қадар текширувни амалга оширувчи орган мансабдор шахсининг қонунга ҳилоф ҳамда асоссиз қарорларини бекор қилиш ваколатига эга эканлиги белгиланган.

Бирок, терговга қадар текширув, суриштирув, дастлабки терговни амалга оширувчи орган мансабдор шахсининг қонунга ҳилоф ҳамда асоссиз қарорларини бекор қилишнинг процессуал тартиби аниқ белгиланмаган.

Амалиётда прокурор ёки унинг ўринбосари томонидан терговга қадар текширув, суриштирув ва дастлабки тергов органлари томонидан қабул қилинаётган ҳар бир қарорлар бўйича назорат тартибида ўрганиб борилиб унга тегишли муносабат билдирилади.

Унинг муносабати қарорнинг қонунийлиги эканлиги аниқланганда, у билан келишиш тўғрисида ҳулоса тузиш, асоссиз ёки барвақт қабул қилинганлиги аниқланганда эса уни бекор қилиш амалиёти шаклланган.

Бирок, ушбу тартиб процессуал тартибда мустаҳкамлаб қўйилмаган.

Келгусида, ЖПКнинг 382-моддасини қуйидаги мазмундаги нормалар билан тўлдириш тақлиф этилади.

“Прокурор ёки унинг ўринбосари терговга қадар текширув, суриштирув, дастлабки тергов органи томонидан ҳар қандай қабул қилинган қарорларни мунтазам ўрганиб боради.

Процессуал қарорлар қонунга ҳилоф ёки асоссиз равишда қабул қилинганлигини аниқланган тақдирда уни зудлик равишда бекор қилиш чорасини кўрмоғи лозим.

Терговга қадар текширув, суриштирув ва дастлабки тергов ҳаракатлари олиб борилиши давомида қабул қилинган қарорларни бекор қилиш жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари, корхона муассаса ва ташкилотлар томонидан берилган хабарлар, оммавий ахборот воситаларида эълон қилинган хабарлар, прокурор назоратини амалга оширилиши даврида прокурорнинг ўзи томонидан ноқонуний қабул қилинган қарор аниқланган ҳолларда амалга оширилади.

Жиноят иши кўзғатиш, жиноят иши кўзғатишни рад қилиш ҳақида қарорларнинг қонунийлиги улар келиб тушган вақтдан бошлаб назорат қилувчи прокурор томонидан дарҳол ўрганиб борилиб, тегишли муносабат билдирилиши шарт.

Қарор қонунсиз, адолатсиз, барвақт қабул қилинган тақдирда уни бекор қилиш лозим”.

Хулоса ўрнида, жиноят, жиноят - процессуал кодекси нормаларини мунтазам ўрганиб, бугунги ва эртанги кунимиздаги кутилаётган муаммоларни олдиндан бартараф қилишга хизмат қилувчи моддий ва процессуал ҳуқуқ нормаларини ишлаб чиқиш ҳар биримизнинг асосий вазифамизга айланиши даркор.

### **Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:**

- 1.“2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 28.01.2022 йилдаги ПФ-60-сон. <https://lex.uz/docs/5841063>;
2. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси, 22.09.1994 йил <https://lex.uz/docs/111453>;
3. Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисида кодекс, 22.09.1994 йил <https://lex.uz/docs/111453>;



4. Ўзбекистон Республикаси Жиноят – процессуал кодекси, 22.09.1994 йил. <https://lex.uz/docs/111460>.
5. Alishaev, S. T. "LEGAL TECHNIQUE IN THE EXECUTION OF A JUDGMENT ISSUES." World Bulletin of Management and Law 18 (2023): 24-26.
6. Bazarova, Dildora. "Challenges of enhancement of the procedural guarantees of the rights and interests of participants in criminal proceedings." Ilkogretim Online 20.3 (2021).
7. Bazarova, Dildora. "Presumption of Innocence-A Criminal Procedural Guarantee as A Component of the System." Middle European Scientific Bulletin 14 (2021).
8. Davronov, Atobek Ravshanovich, and Atobek Davronov. "Formation And Development Of The Prosecutor's Supervision Over The Compliance Of Laws In Investigation Of Crimes In The Sphere Of Information Technologies." ProAcademy 2021.1 (2021): 1-15.
9. Davronov, Atobek Ravshanovich, and Atobek Davronov. "Formation And Development Of The Prosecutor's Supervision Over The Compliance Of Laws In Investigation Of Crimes In The Sphere Of Information Technologies." ProAcademy 2021.1 (2021): 1-15.
10. Кудратиллаев, Х. З. "ВОПРОСЫ ИМПЛЕМЕНТАЦИИ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ НОРМ МЕЖДУНАРОДНЫХ КОНВЕНЦИЙ ПО РЕГУЛИРОВАНИЮ АРЕСТА И КОНФИСКАЦИИ." (2022).
11. Mamatalieva, Sh Kh. "Ensuring the safety of witnesses in criminal proceedings." (2022).
12. МАХМУДОВ, Суннатжон. "Айблилик тўғрисидаги масалани ҳал қилмай туриб жиноят ишини тугатишнинг айрим жиҳатлари." Юрист ахборотномаси 1.6 (2020): 110-115.
13. Ражабов, Бекзод. "ПЕРСПЕКТИВЫ УЛУЧШЕНИЯ ПРЕДВАРИТЕЛЬНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ." Review of law sciences 2 (2020): 209-212.
14. Suyunova, Dilbar, and Bodhisatva Acharya. "Prospects for the Institution of Preliminary Hearing in Uzbekistan." The American Journal of Political Science Law and Criminology 3.02 (2021): 139-143.
15. Xidoyatov, B. "Some issues of improving criminal legislation." Review of law sciences 1.2 (2017): 21.